

DE TARTHORST (Wageningen)

In Wageningen staat een nieuwbouwflat in een gelijknamige wijk, de Tarthorst. Men zou deze naam in twee delen kunnen schrijven en dan wordt er iets duidelijk, namelijk de "tart-horst". Een uitdaging voor "Kom maar op, horst!" en die Horst was het Utrechtse bisschopkasteel, dat aan de overzijde van de Gelderse Vallei lag. In de vroege Middeleeuwen gesticht door bisschop Godefridus van Rhenen (1178), diende het als zomerresidentie van de Utrechtse bisschoppen, maar tevens als waakpost tegenover het Hertogdom Gelre, dat vanaf de overzijde plundertochten in het bisdom hield. Gelre van haar kant bouwde nu een sterkte met de uitdagende naam: Tarthorst.

Helaas weten we van deze sterkte wel de naam en de juiste plaats, maar niet veel meer. Wageningen (voornamelijk de heer A.G. Steenberg) is feitelijk even nieuwsgierig naar het bestaan en de historie van deze "grensvesting" en heeft reeds veel moeite gedaan om over het verleden wat meer te weten te komen, echter tot heden ook tevergeefs.

Wel weten we (en dat weten dan ook onze burens) dat op de plaats van het kasteel, de burcht, de woontoren of het slot (wat het dan ook geweest kan zijn) later een boerderij met de naam Tarthorst heeft gestaan.

Van deze boerderij weten we meer. Van der Aa vermeldt dat in het begin van de 19e eeuw een zekere Breunesse de boerderij kocht van de toenmalige bezitters, namelijk de familie Van Byland of Biland. Zo'n naam geeft soms houvast want in de familiepapieren (Archief Byland, Rijksarchief Den Haag) komt ergens wellicht de naam Tarthorst te voorschijn. Tot heden nog niet.

We weten meer over de boerderij en wel van ooggetuigen. De heer Van Amersfoort in Wageningen is namelijk op de boerderij geboren. Zijn moeder was een Breunesse en een rechtstreekse afstammeling van de oorspronkelijke koper.

Er was een koopacte uit 1832 en de boerderij is 130 jaar in de familie geweest. Deze koopacte werd ons vriendelijk ter beschikking gesteld, zodat we nu weten wat er met de Tarthorst als landbouwbedrijf in de vorige eeuwen aan de hand is geweest.

Het was onze zustervereniging, die in de persoon van de heer A.G. Steenbergen in Oud Wageningen, en de plaatselijke pers een uitgebreid verslag deed over alles wat hem ter ore was gekomen. Krantenknipsels uit 1969 vermelden onder andere dat de boerderij in 1886 zou zijn afgebrand, hetgeen niet geheel juist was; wel had men het vermoeden dat de boerderij door kwaadwilligen was aangestoken. Men kon tijdig blussen.

Van de boerderij is bekend, dat een deel van het muurwerk (gevel) extra zwaar was en dat deed vermoeden dat of een deel van het oude slot, of tenminste de materialen daarvan bij debouw van de boerderij hadden dienst gedaan.

Hetgeen wat hier volgt ontlenen we aan de artikelen, die de heer Steenbergen in 1969 in de Wageningse Courant vermeldde:

"De Gelderse 17e eeuwse geschiedschrijver Arent van Slichtenhorst schreef over de Tarthorst (het kasteel dus) het volgende: Schrix tegen over ende na bij ter Horst hadden de Geldersse vorsten in spijt van de Bisschopse doen legghen een andere sterkte, hoewel van mindere sterkte en begrijp met de naemen Tart-horst, om alzo het eene mes het ander in de kooker te doen houden".

De sterkte verdween later en er kwam een boerderij voor in de plaats. Of deze met gebruik van de materialen van het oude slot werd opgetrokken, is mij niet bekend.

Toen het bekend werd dat de boerderij op haar tijd moest wijken voor hoogbouw, heeft in 1969 de Vereniging Oud Wageningen in samenwerking met de Archeologische Werkgroep in Nederland, door amateur-archeologen ter plaatse laten graven.

Echter was de toegestane tijd te kort (dat heb je altijd met projectontwikkelaars) om echt "diepgaand" onderzoek in te stellen, maar het vermoeden bestond, dat er nog meer in de grond zat (zit) en dat was maar gedeeltelijk het geval. We moeten het dus met de boerderij doen en daar weten we meer over.

C. Pronk maakte in 1731 een tekening van de boerderij (zie afbeelding). Als we die afbeelding goed bekijken, komt het denkbeeld bij ons boven dat we feitelijk tegen een onecht gebouw aankijken. Voor een Gelders-Utrechts boerenbedrijf is het huis te massief, te hoog en zitten vooral bovenin de ramen op vreemde plaatsen.

Bij de afbraak is komen vast te staan, dat de voorgevel extra zwaar metselwerk bevatte en ook de indeling was afwijkend. Zou het nu niet zo kunnen zijn dat we in de boerderij een groot deel van een versterkt huis uit toen-voorgaande eeuwen (de Tarthorst dus!) voor ons zien, dat na het moment dat de Horst in Rhenen in 1529 was verwoest, niet meer als versterking hoefde dienst te doen en aangepast werd aan de bewoning als boerderij? Schuren en stallen waren snel bijgebouwd en de "oude Tarthorst" werd voor bewoning geschikt gemaakt.

Zulke verdedigbare behuizingen uit de Middeleeuwen hebben er aan de Utrechtse (o.a. Stuivenes) en aan de Gelderse zijde meer gestaan, zonder nu direct "kastelen" of "sloten" te zijn. Het ontbreken van een "archief" of vermelding in oude stukken is daarmee ook ten dele verklaard.

Het eigendom van de boerderij, in handen van de Utrechtse of Gelderse adel wijst erop, dat niet meteen aan een agrarische bestemming is gedacht. Pas later wordt de boerderij vermeld. De indeling van het gebouw roept ook vragen op uit een beschrijving. We krijgen de indruk van een grote vierkante ruimte, waartegenaan bijgebouwen (schuren, stallen) zijn gezet.

Part. 1721. ep.

In voorgaande eeuwen blijkt uit het koopregister uit 1832 (boerderij) dat een aantal belangrijke Nederlandse en Duitse adellijke personen opeenvolgende eigenaar of eigenaresse van de Tarthorst is geweest. De oorspronkelijke koopacte werd op 29 Augustus 1832 in het "logement 't Gelderse Welvaren, staande aan de Hoogstraat binnen Wageningen" gepasseerd (gegevens ons verstrekt door de familie Van Amersfoort). De erven zijn een aaneengesloten rij van Duitse adel.

Bij de opgraving in 1969 werd er onder de woonvloer een plavuizenvloer gevonden, maar verder niet veel meer. Wanneer de Tarthorst gebouwd is, is niet precies bekend. Een bewijs dat het in de 17e eeuw allang geen kasteel meer was, blijkt uit stukken uit 1674. Toen ontstond er namelijk een twistgesprek tussen de pachteres en Maria de Durfort, douariere d'Estvelt (de eigenares), omdat de eerste het gebouw zou verwaarloosd hebben (geen dak en geen waterdichte schuren).

De pachteres, Jantgen Jacobs, betwistte dat en deelde mee dat ze na het vertrek van de Franse troepen het gebouw aldus had aangetroffen (zie artikel Veluwepost 1969).

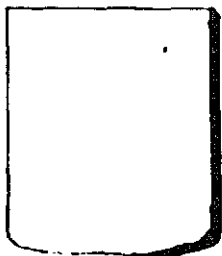
Het gebouwencomplex zoals Pronk dat in 1731 tekende is te zien op bijgaande reproducties. Deze tekenaar behoorde tot een groep kunstenaars die zich toeleiden op topografisch juiste afbeeldingen van steden, dorpen, kastelen, kerken en buitenplaatsen. Pronk maakte deze tekeningen meestal op voetreizen, gewoonlijk in gezelschap van kunstvrienden die dikwijls notities maakten.

Genoemde tekeningen stonden in een handschrift Verlucht Gelderland genaamd, dat in het Rijksarchief te Arnhem lag. In 1944 werd dit gebouw echter door brand verwoest en gingen vele tekeningen verloren.

Wijlen archivaris H.L. Driessen en ook wijlen D. Klay copieerden bijtijds de mededelingen over de Tarthorst. Hieraan ontlene we het volgende:

"In den jare 1731 was ik met mijn gezelschap te Wageningen en vernam, waar dit Geldersche kasteel Tarthorst had gestaan. De kastelein, waar wij gelogeed waren, gaf ons een knecht mede, die ons naar de plaats bracht, waar het gestaan had. Wij bevonden het nu een gemakkelijke en wel deftige boerenwoning te zijn, waar de eigenaar een kamer hield voor zijn plezier, omdat het hier ongemeen aangenaam was door het deftige geboomte, dat men daar omheen vond. Maar van het oude gebouw kon ik niets meer vinden dan een stuk van een dikke muur. Den kunstbeminnaar Cornelis Pronk heeft het daar nu staande huis dus naar het leven getekend".

Pronk schreef bij zijn tekeningen ook enige tekst, waarvan hier helaas slechts een fragment:

Tarthorst

Is wel een een flink kasteel geweest
is intusschen bijkorpen in een vroeger tijt wa-
ren verrijkt door de Jelen (de) onder over-
loep gefint, als daar onder koning volkeren

Het geheel maakte dus de indruk van een boerenbedrijf "ver boven z'n stand". In de eeuwen daarna is het ook nog gebruikt als tijdelijk onderkomen voor trekkend volk (bedelaars e.d.).

Bovenstaande suggesties zullen moeilijk bewijsbaar zijn door de bouw van het flatgebouw, maar wellicht komen er uit archieven of andere plaatsen (rekeningen e.d.) meer bewijzen naar boven.

J. Combrink

Gelderland

C. Prunk

Art Rotterdam

Anno 1931

te elyeren, ten h. B. alwaar de 2e verkoop
gelycht.

Opgaaf van Beschryving der goederen
terste perceel

Deze bouwlaats Tarthorst genaamd, staande
en gelijge in de Beventhuist. bestaande in
een huld gemakt C. Nummer, heere drie en
tialig mit annek. Waterhuys en twee
kamen. daarbij Staande bakhuys, Schuur,
Varkensschot, Schapestok, twee hooft of hooft
bergen, twee boomgaarde, te twee Sluisboomtuin
Land vromerachter het huys, mit de daer
in liggende stallen mit eiken a. b. b. b. b. b. b. b. b.
heyl byvoeten Eldershuys, opgaande loom
en byvoeten op de Weg, Schietene van
den Dyk of Weg tot aan het Land van
Jan Breunessen en hollende eenzijdig
de Weg, en ander Zyd het Land van
Heer m. Hermanus Bernards van
Daalen. Groot Heeren Jansen en Jan
Breunessen parallel aan en by elkanier
vchouen in de Beventhuist vromer
stalle B. Nummer vijf hondred twee en
veertig tot en mit nummer vijf hondred
vijftig, te samen groot vier hundert vijf

Afb. Pagina uit de koopakte met betrekking tot de verkoop van de Tarthorst aan de familie Breunessen in 1832.